

Universals lingüístics i generalitzacions tipològiques

M. Carme Picallo

Universitat Autònoma de Barcelona

El fet que les llengües de signes són llengües naturals i no sistemes més o menys complexos de gestos per propiciar la comunicació ha estat suficientment demostrat en els darrers trenta o quaranta anys. Això fa ben palès que la parla (o l'expressió oral) no és un factor essencial en les llengües humanes. Per aquesta raó la investigació seriosa sobre els universals lingüístics en qualsevol dels seus enfocaments metodològics, des dels de tipus més formalista i abstracte fins als més descriptius, no pot permetre's el luxe de restringir l'atenció només al subconjunt de llengües que es caracteritzen únicament pel fet que s'articulen en el tracte vocal.

Per a la lingüística, l'estudi i la caracterització de les llengües de signes tenen una gran importància en tant que propicien la possibilitat d'establir una línia de demarcació entre el que són pròpiament universals lingüístics (propietats de tots els sistemes gramaticals que s'apliquen sense excepció i que són independents de qualsevol procés o modalitat) i el que són generalitzacions tipològiques que emergeixen com a conseqüència de l'expressió particular d'un universal. Els comentaris que segueixen són reflexions en aquesta direcció, alhora que faig referència a alguns dels temes específics que discuteix Josep Quer en la seva comunicació.

Tal com ja comença remarcant Quer, i com també es posa de manifest en diverses ocasions en els fenòmens gramaticals que aborda, una característica que diferencia les llengües signades de les orals és l'existència de processos simultanis en el primer cas. És un recurs que possibilita la utilització d'una pluralitat d'articuladors. En els llenguatges orals, la simultaneïtat no es produeix perquè els sons i els morfemes que configuren els mots segueixen invariablement una seqüència lineal. Kayne (1994) addueix que l'ordre estrictament seqüencial es deriva de les propietats universals de les representacions sintàctiques. Les representacions estableixen una correspondència entre el comandament-c asimètric (una relació jeràrquica entre categories gramaticals) i la precedència lineal. La simultaneïtat que manifesten les llengües de signes posa en qüestió l'estatus d'allò que es coneix com *Axioma de Correspondència Lineal* (o LCA en les sigles corresponents a l'anglès).¹ Per tant, ens podríem preguntar si el LCA es tracta d'un universal lingüístic o, contrària-

1. Vg. Kayne (1994, 6).

ment, és una generalització tipològica conseqüent a les característiques del sistema articuladori en la modalitat oral. Aquesta qüestió fonamental no escapa, òbviament, a l'atenció del mateix Kayne, el qual suggereix dues possibilitats: o bé l'estructura jeràrquica s'articula de manera diferent en les llengües de signes, o bé existeix un nivell de representació gramatical amb un ordre lineal molt més estricte del que és aparent. Aquest nivell de representació abstracta, si existeix, intervindria entre la interfície articulatòria-perceptual i l'estructura sintàctica.² La qüestió no és gens trivial i només es pot anar dirimint a mesura que avanci la investigació.

Ens detindrem ara breument en el tema dels pronoms i de la concordança. La controvèrsia generada al voltant de la manera de caracteritzar els sistemes pronominals de les llengües de signes es presenta, a parer meu, de manera relativament similar quan s'examina un espectre prou ampli de llengües orals, tot i que en les de signes s'hi fan paleses característiques pròpies. En la modalitat oral, l'estat actual de la investigació no ens permet decidir si els elements que podríem caracteritzar com a 'pronoms' corresponen a una categoria sintàctica bàsica o bé es tracta de conjunts de trets que configuren unitats diverses que podrien correspondre a categories sintàctiques diferents (vg. per exemple Déchaine i Wilstchko 2002). Una manera de caracteritzar un pronom és la d'apel·lar a la seva funció d'element referencial —o d'element anafòricament dependent en condicions sintàctiques específiques— tot i fent abstracció de la categoria gramatical a què pot pertànyer i del seu estatus morfològic. Un exemple en llengües orals de l'aparent diversitat categorial a què al·ludim ens el mostra la comparació entre els pronoms romànics de tercera persona i els seus equivalents en algunes llengües maies. Els romànics, com és ja ben sabut, deriven de demostratius llatins, igual que el determinant definit, la qual cosa ha fet que els lingüistes haguem adscrit els pronoms de tipus *ell/a ella*, etc. a la categoria Determinant.³ En algunes llengües de la família maia no hi ha pròpiament pronoms diferenciats de tercera persona. Per establir relacions anafòriques o per fer referència a un objecte que és actiu en el discurs es recorre a un complicat sistema de classificadors. Els classificadors en qüestió són formes més o menys reduïdes de noms 'acromàtics', és a dir, són també elements de característiques nominals que categoritzen les entitats en tipus generals (*home, dona, animal, planta*, etc., fins a una vintena).⁴ Un recurs similar s'empra també en algunes llengües de la família bantu.⁵ Independentment de la categoria gramatical a

2. Vg. Kayne (1994, 169, nota 2).

3. Vg. Cardinaletti & Starke (1999) i referències que s'hi esmenten

4. Els exemples següents són de Grinevald (2002, 265-266). L'exemple (i b) correspon a la versió pronominalitzada dels arguments de (i a):

(i) a. xil ix malin naj winaj / no' txitam / te' hum
 va veure CL:*dona* Maria CL:*home* home / CL:*animal* porc / CL:*fusta* llibre
 La Maria va veure l'home / el porc / el llibre

b. xil ix naj / no' / te'
 va veure ella(=CL:*dona*) a ell(=CL:*home*) / a ell(=CL:*animal*) / a ell(=CL:*fusta*)
 Ella el va veure (l'home/el porc/el llibre)

5. Vg. Craig (1986) i Demuth (2000), entre d'altres.

què podríem adscriure els pronoms, caldria també ponderar en quins casos, o per quina raó, aquests elements es poden presentar en forma de conjunts de trets de persona, gènere i nombre o en quins casos només es pot parlar pròpiament del tret de (primera/segona) persona, tal com argüeixen els investigadors de llengües de signes que esmenta Quer. Directament relacionat amb aquest fenomen, caldria establir també quina relació pot tenir l'expressió de determinats trets referencials amb la jerarquia d'animacitat que és amb tota probabilitat un universal lingüístic i no una generalització tipològica. Aquesta jerarquia d'animacitat, relacionada amb la definitud, podria tenir també una incidència important en la distribució dels morfemes de concordança entre el verb i els arguments de l'oració.⁶

El debat que ha generat l'anàlisi de les interrogatives (i.e. les frases Qu-) en les llengües de signes aporta novament una sèrie d'elements importants entorn a la problemàtica general que presenten aquest tipus d'estructures. El desacord que esmenta Quer respecte a la caracterització del tipus de trasllat i respecte a l'estructura sintàctica de frases amb elements Qu- *in situ* en la Llengua de Signes Americana (ASL) amplia la discussió que es va generar a partir de la tesi de James Huang sobre els elements interrogatius (també *in situ*) del xinès. Es tracta d'elements que es traslladen encobertament en el component interpretatiu?⁷ Es produeix, al contrari, un moviment sintàctic explícit d'un operador fonològicament buit, tal i com s'argumenta en Watanabe (1992)? Podria ser un cas de lligam no selectiu com se suggereix a Reinhart (1998)? Cada proposta presenta dades i consideracions teòriques que afavoririen una o una altra opció. Pel que fa a l'aspecte teòric, Kayne (1994) relaciona aquest fenomen amb l'ordre dels mots i amb l'existència de complementadors en la posició final de l'oració, tot arribant a la conclusió que els elements Qu- *in situ* són l'única opció possible en aquests casos particulars, atès l'aparell teòric que proposa. Les estructures de doblament en les llengües de signes podrien afavorir aquesta conclusió tot i que presenten una anàlisi similar a les estructures de reduplicació de diversos tipus de frase que s'estudien a Gulli (2003) seguint les hipòtesis de Kayne.⁸ Les estructures de reduplicació afavoririen, per altra part, el supòsit que el trasllat deixa literalment còpies, i no traces, com a resultat de l'operació de moviment.

6. Per a una discussió de la distribució dels morfemes de concordança en algunes llengües orals en relació a l'animacitat, vg. Linn & Rosen (2003). Recordem que un tipus de construcció en la qual els trets d'animacitat afecten la concordança verbal és l'oració impersonal amb *se*. També podem recordar que el complement directe en castellà sol anar precedit de la marca preposicional *a* quan denota entitats animades. Els fenòmens de *leísmo* i *laísmo* d'alguns dialectes del castellà possiblement no són tampoc aliens a aquesta qüestió.

7. Vg. Huang (1982).

8. Els fenòmens de reduplicació que estudia Gulli apareixen en alguns dialectes de l'italià, com en els exemples següents:

(i) a. 'ndo 'nde-t ende? (Munaro, 1999, 185)
 on vas-tu on
 On vas?

b. Quandu u viju u viju, Gianni è sempi arragiatu (Gulli, 2003, 204)
 quan el veig el veig, en Joan és sempre empipat
 Sempre que el veig, en Joan està empipat

Referències

- Cardinaletti, Anna; Starke, Michal (1999). The typology of structural deficiency: A case study of three classes of pronouns, a van Riemsdijk, H. (ed.), *Clitics in the languages of Europe*. Berlin: Mouton, 145-233.
- Craig, Colette (ed.) (1986). *Noun classes and categorization*. Amsterdam: John Benjamins.
- Déchaine, Rose M.; Wilstchko, Martina (2002). Decomposing Pronouns. *Linguistic Inquiry* 33: 409-442
- Demuth, Katherine (2000). Bantu noun class systems: loanword and acquisition evidence on semantic productivity, a Senft, G. (ed.), *Systems of Nominal Classification*. Cambridge: Cambridge University Press, 270-292.
- Grinevald, Colette (2002). Making sense of nominal classification systems, a Wischer, I.; Diewald, G. (eds.), *New Reflections on Grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins, 259-275.
- Gulli, Antonino (2003). *Phrasal Reduplication in Syntax*. Tesi doctoral. City University of New York, Graduate Center, N.Y.
- Huang, C.T. James (1982). *Logical Relations in Chinese and the Theory of Grammar*. Tesi Doctoral. Cambridge, Mass.: MIT.
- Kayne, Richard (1994). *The Antisymmetry of Syntax*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Linn, Mary S.; Rosen, Sara T. (2003). The Functional Projections of Subject Splits, a Griffin, W.E. (ed.), *The Role of Agreement in Natural Language: TLS Proceedings*. Texas Linguistic Forum, 53, 135-146.
- Munaro, Niccola (1999). *Sintagmi interrogativi nei dialetti italiani settentrionali*. Padova: Unipress.
- Reinhart, Tanya (1998). *Wh-in-situ in the framework of the Minimalist Program*. *Natural Language Semantics* 6:29-56.
- Watanabe, Akira (1992). *Wh-in-situ, subjacency, and chain formation*. *MIT Occasional Papers in Linguistics* 2.